

Brian Davies. *Din Felsefesine Giriş* [*An Introduction to the Philosophy of Religion*]. Çev. Fatih Taştan. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2011. 292 s. ISBN 978-975-7819-74-5.

HÜSEYİN AYDOĞAN
Sakarya Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü
haydogan83@gmail.com

Din felsefesini, din üzerine felsefi düşünme olarak kabul eden yaygın görüş üzerinden tanımlayabiliriz. İnsanlığın kadim arayışı felsefenin, din üzerine, onu kimi zaman kendi sınırları içerisine çekerek, kimi zaman da onun sınırlarının içinde kalmayı gönüllüce isteyerek fikir ürettiği söylenebilir. Dolayısıyla insanlığın bu temel uğraşısı, her çağda var olagelmiş, zindeliğini de her zaman muhafaza etmiştir. Özellikle 20. yüzyılda bu iki disiplinin kendi aralarındaki etkileşimini yakından inceleme ve daha belirgin sonuçlar üretebilme ihtiyacından olsa gerek ki din felsefesi adıyla spesifik bir literatür oluşmuştur. Bu bağlamda dini problematlere felsefi perspektiften bakarak onları yadsıyan veya kabul eden düşünceler üretilmiştir. Bu, bazen din felsefesinin sınırlarına sığmayacak kadar zengin yönleri haiz filozofların din telakkisinin araştırılması şeklinde olmuştur. Bazen de özellikle din felsefesinin temel kaideleri üzerinde derinlemesine tefekkürde bulunan filozofların düşünsel çabalarıyla ortaya çıkmıştır.

Din felsefesine dair kuş bakışı okuma yapan birisinin ilk etapta, alanın etkili düşünürlerinin Anglo-Sakson ve/veya Anglo-Amerikan kültür coğrafyasından çıktığını düşünebilir ve bunda haksız da sayılmaz. Öbür yandan din felsefesine dair yazılan eserlerde, analitik felsefe geleneğinin öne çıktığı saptaması da yeni değildir. Burada tanıtımını yapacağımız eserin yazarı olan Brian Davies de bu geleneğin bir mensubudur.

Davies, “Giriş”te eserinin amacını şöyle özetlemektedir: “Bu kitapta ‘din felsefesi’ni tanımlamak gibi riskli bir işe girişmiyorum. Amacım geleneksel olarak din felsefesinin alanına girdiği düşünülen bazı meselelere giriş seviyesinde bir bakış sunmaktır” (s.1) İlerleyen sayfalarda yazarın bu amacında büyük ölçüde başarılı olduğu gözlenmektedir. Kitapta ele alınan konuları okurken yazarın teist bir din felsefesi bakış açısına sahip olduğu gözden kaçmamaktadır. Fakat bu bakış açısı, eserde ele alınan problematiklerin nesnelliğine hiçbir şekilde gölge düşürmemektedir. Brian Davies, bunun farkında olsa gerek ki henüz başlangıçta, “... herhangi bir felsefi meseleyi taraf tutmaksızın ya da öyle yapıyormuş gibi görünmeksizin ele almak çok zordur” (s.1) şeklinde bir açıklama yapar.

Din Felsefesine Giriş, on bir bölümden oluşmaktadır. Felsefe ve dinî inancın mahiyetini ve ilişkisini sorgulayan birinci bölümde, doğrulama ve yanlışlama

ilkeleri üzerinden Tanrı inancı ve rasyonel düşünme konuları anlatılmaktadır. Bu bölümde, yazarın D. Z. Phillips'den yapmış olduğu, onunla hemfikir olduğunu hissettirici uzun alıntılar dikkat çekicidir. Kitabın ikinci bölümü “Tanrı Hakkında Konuşmak” başlığını taşımaktadır. Bu bölümün, birinci bölümde anlatılanlara paralel olması, hatta kimi yerlerde benzerlik göstermesi hasebiyle birinci bölüme dahil edilebileceksen, ayrı bir bölümde ele alınması gereksiz görülebilir.

Üçüncü bölüm “Tanrı ve Kötülük” konusunu işlemektedir. Bu bölümde kitabın müellifi genel bir teodise çerçevesi çizerek özgürlük, Tanrı'nın iyi veya kötü olması, ceza gibi konulara değinmektedir. Bu bahiste dikkat çeken bir alt başlık olarak illüzyon tanımlamasına işaret edilebilir. Yazar, bu başlık altında kötülüğün aslında olmadığı, onun insanlar tarafından yaratılmış bir yanılısamadan ibaret olduğu şeklindeki bir görüşe yer verir. Bu görüşün sahipleri, kötülük meselesinin aslen “ölümlü zihinlerin hatası” olduğunu söylemektedirler. Davies, bu düşüncenin Hıristiyan Bilimi'ne (Christian Science) ait olduğunu öne sürer (s.44). Fakat bu görüşün köklerini, Hıristiyanlık öncesine, kötülüğün kaynağını Tanrı'nın dışında arayan Platon'a kadar götürebiliriz. Kötülüğün numenal olarak var olmadığı, onun fenomenal saha içerisinde ancak insanların öznel yakıştırmaları ile ortaya çıktığı düşüncesi, din felsefesi kitaplarında ele alınmamış bir mesele değildir. Sadece bu meselenin burada ve ayrıca illüzyon tanımlaması altında zikredilmesi kitabın dikkat çeken bir yönüdür.

Metnin bundan sonrası, bu literatürün ana konuları olan “Ontolojik Argüman”, “Kozmolojik Argüman”, “Tasarı Argümanı” ve dinî tecrübe delili (“Tecrübe ve Tanrı”) ile devam etmektedir. Bu dört bölüm, söz konusu argümanların felsefe tarihindeki temsilcilerinin düşüncelerini ve birbirlerine karşı itirazlarını konu edinerek ilerlemektedir. Yazar, ontolojik argümanda kronolojik olarak Anselm, Gaunilo, Descartes, Hick, Malcolm ve Plantinga'nın görüşlerine yer verir. Ardından, ontolojik argümanın muhasebesini Kant üzerinden yaparak Frege'den alıntıyla ‘Venüs’ün sıfır tane ayı vardır’ örneği üzerinde durur. Frege'nin ‘varlık’ yüklemine sayılara benzettiğini ifade ederek ‘Tanrı vardır’ önermesinin, aslında sıfır sayısı gibi hiçbir şeyi kapsamayan bir kavrama nitelik atfetmekle aynı olduğu üzerinde durur. Yazar, kozmolojik argümanda da Aquinas'dan başlayarak Newton, Russell, Nielsen ve Geach gibi filozofların düşüncelerine yer verir. Bu argümanın izahında Aquinas'ın beş yol öğretisindeki ilk üç yolun üzerinde fazlasıyla durulmuş olması dikkat çekmektedir. Özellikle Aquinas'ın “Değişmekte olan her şeyin bir değiştiricisi vardır” önermesine, Anthony Kenny'nin Newton fiziği üzerinden eleştiri getirmesi bu noktada isabetli görünmektedir. Kenny şunu söylemektedir: “... bir maddenin belirli bir zamandaki sabit doğrusal hareketi, başka bir etken için içine sokulmaksızın, maddenin önceki hareketiyle bağlantılı olarak atalet/süredurum ilkesiyle açıklanabilir” (s.106). Diğer taraftan yine Aquinas'ın bu görüşünün, Bir

şeyin gerçekten F haline getirilebilmesinin yegâne yolunun, araya gerçekten F olan şeyin girmesiyle mümkün olabileceği (s.107) savıyla çürütülebileceğini görmekteyiz. Yani Kenny'ye göre birisini öldüren birinin mutlaka ölü olmak gibi bir zorunluluğu yoktur. Brian Davies, Aquinas'ın ilk üç yol öğretisini kendisine borçlu olduğu Aristoteles'e burada daha geniş bir yer ayırabilir ve onun böyle bir itiraza mahal vermeyen Muharrik Neden'e "hareket etmeyen hareket ettirici" niteliğini yüklemesindeki amacını ortaya koyabilirdi.

Tasarı argümanında, Cicero, Paley, Swinburne gibi filozoflardan geniş alıntılara yer veren yazar, Hume'un, tasarı ve gaye argümanına yönelik itirazları üzerinde durur. Bunun dışında mezkur başlık altında okuduklarımız, çoğu din felsefesi giriş kaynaklarında bulunabilecek türdendir. Fakat dinî tecrübe deliline geçtiğimizde dikkat çekici bir hususla karşılaşmaktayız. Yazar, Tanrı'nın tanınmasına yönelik bireysel tecrübelerde veya bunu savunan tezlerde, tecrübe ile çıkarım arasında önemli bir fark olduğunu iddia eder ve bu ikisinin karıştırılmaması gerektiğini salık verir. Ona göre din felsefecilerinin bu mecrada dikkat etmeleri gereken şey, çıkarımdan bir tecrübeymiş gibi bahsetmektir. Çıkarım, en nihayetinde, izlenimler ve toplanan argümanlar neticesinde varılan bir sonuçtur. Fakat tecrübe, kişinin bizatihi deneylediği, canlı kanlı şahit olduğu bir yekpare bütünlüktür. Davies, tecrübenin çıkarımdan arındırılmadığı takdirde bunun, kozmolojik argümanın hudûs delilinden bir farkının kalmayacağını altını çizerek. Çünkü tecrübe, çıkarımla aynı muhtevayı taşıyacak olursa, tümevarım yöntemiyle bir tür tanrı ispatlamasına dönüşecektir. Halbuki tecrübede, çıkarımdaki istidlâl yönteminden tamamen farklı olarak bir kişisel deneyim, yaşanmışlık, başından geçirmişlik bulunmaktadır.

Din Felsefesine Giriş'in sekizinci bölümünü "ezeliyet ve ebediyet" bahisleri oluşturmaktadır. Çoğu din felsefesine giriş kitaplarında bulunmayan bu başlık, orijinal gibi görünmekle birlikte aslında Tanrı'nın sıfatlarının zaman üzerinden yeniden yorumlanmasıdır. Örneğin, bu sahanın muteber başvuru kaynaklarından biri olan Peterson ve arkadaşlarının kaleminden çıkmış *Reason and Religious Belief* adlı eserde bu bahis, "İlahi Sıfatlar" başlığı altında ele alınır. Yalnız bu eserde, Tanrı'nın ezeli ve ebedi oluşunun yanında mükemmel, zorunlu, alim-i mutlak, kadir-i mutlak ve salt iyi varlık olması da konuya dahil edilir. Davies'in bu bahsi, sadece zaman çerçevesi içerisinde sınırlı tutması iki şekilde değerlendirilebilir: İlk olarak, bu sınırlamanın bir yetersizlik olduğu iddia edilebilir. İkinci olarak da bunun, din felsefesi içerisinde zaman mefhumuna yönelik daha derinlemesine bir okuma sunduğu öne sürülebilir. Bölümün ilerleyen pasajları sayesinde ikinci görüş daha ağır basacaktır. Çünkü bu pasajlarda, okura ayrıntılı bir 'Tanrı ve zaman' ilişkisi sunulmaktadır. Belki de bu, elimizdeki din felsefesi kitabını türdeşlerinden bir adım öne çıkarabilecek bir ayrıcalıktır.

Müellif, ezeliyet ve ebediyet kavramlarının din felsefesi terminolojisinde ne anlama geldiğini sorguladıktan sonra Tanrı'nın zaman dışı olup olmayacağı tartışmasına geçer. Burada Aquinas'tan yaptığı alıntılarla, Boethius'un klasik 'zamansız Tanrı' argümanının ileri versiyonlarını aktarır. Ardından yazar, Swinburne ve Lucas gibi çağdaş felsefecilerin, Kitab-ı Mukaddes'ten alıntılarla, Tanrı'dan değişime uğrayan veya zamana dahil olan bir varlık olarak bahsedildiği argümanını sıralar. Yazar, sonra tekrar Aquinas'a dönerek Tanrı'dan bahsedilirken farklı zaman kipindeki fiillerin kullanılmasının, Tanrı'nın zaman içre olması ya da değişim geçirmesine tevیل edilemeyeceği iddiasını satırlarına taşır. Ona göre bu fiiller, Tanrı'nın eşzamanlılığına ve sonsuzluğunun tüm safhaları kuşatıcılığına delalet etmektedir. Tartışmayı burada sonlandırmayan yazar, Anthony Kenny'nin bu minvalde ileri sürdüğü, meşhur Neron örneğine atıfta bulunarak Aquinas'ın tezlerine başka bir cihetten eleştiri getirir. Eşzamanlılık fikrinin tutarsız olduğunu ileri süren Kenny'e göre bu düşünce, "ben şu an bir makale yazarken; Neron zalimce Roma'da keman çalmaktadır" düşüncesiyle aynı mahiyete sahiptir. Tanrı ve zaman ilişkisi bu başlık altında çeşitli yazarlardan pasajlarla ve örneklerle etraflıca anlatılmaktadır. Son olarak, zaman bahsinin alamet-i farika olarak öne çıktığı bu kitapta bir hususa daha işaret etmekte fayda vardır. Düşünürü göre, Tanrı'ya eş-zamanlılık atfedilmesi –yani Aquinasçı 'kule-nöbetçi' analogisi— açık bir şekilde zamansallığa işaret eden bir kavramdır. Paul Helm'den alıntılanan bu düşünce ve ardından gelen çeşitli açıklamalar, konuya oldukça yeni bir boyut kazandırmaktadır.

Din Felsefesine Giriş'in son üç bölümü "Ahlak ve Din", "Mucize" ve son olarak "Ölümden Sonraki Hayat" konularına tahsis edilmiştir. Bu üç bölüm, din felsefesine giriş türünden kılavuz kitaplarda anlatılanlara büyük ölçüde benzemektedir. Ancak, mucize bölümünde farklı bir bakış açısı diye nitelendirilebilecek bir analizle karşılaşmaktayız. Yazar, Purtill'den iktibasta bulunduğu bir dipnotta, mucizelerin doğa yasalarının 'ihlali' yahut 'bozulması' şeklinde bir tanımlamasını yapmaktansa, 'yasalardaki istisnalar' tanımından yana olduğunu belirtir. Aksi halde mucizelerin, doğa yasalarındaki bozulmalar olarak adlandırılmasıyla, bir mucize gerçekleştiğinde bazı doğa yasalarının dünyanın tamamında işlemeyi bırakması gibi yanlış anlaşılabilceğini vurgular.

Kitapla ilgili toplu bir değerlendirme yapacak olursak, başlangıç olarak, kitabın büyük ölçüde din felsefesi öğrencilerini hedef alarak yazılmış olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumun, uzmanlık alanı dışındaki din felsefesi okuyucularına da kolaylık sağladığı görülmektedir. Yazar, okuru sıkmayan, anlaşılır ve basit bir dille konuları anlatmakta başarılı olmuştur. Örneğin, yukarıda sözü edilen Peterson ve arkadaşlarının kitabıyla mukayese edecek olursak ondan daha kolay anlaşılır olduğu rahatlıkla göze çarpmaktadır. Fakat bu, felsefi problemleri yüzeysel bir şekilde ele aldığı ya da ele aldığı problemi yarım bıraktığı izlenimine kapı açmamalıdır. Yine

aynı kitapla karşılaştığımızda “din dilinin din felsefesi açısından kullanımı”, “din-bilim ilişkisi” ve “dinî çeşitlilik” gibi konulara yeterince temas edilmediğini söyleyebiliriz. Wittgenstein üzerinden din dilinin kullanımına yönelik kimi ifadelerle, “Tanrı Hakkında Konuşmak” adlı bölümde karşılaştık da bunun din dili konusunda okuyucuda yeterli bir kanaat oluşturacak düzeyde olmadığını görüyoruz.

Zaman kavramının işlendiği “ezeliyet ve ebediyet” tartışmalarının, bu eseri sahasındaki diğer türdeş kitaplardan bir adım daha ileri çıkardığını teslim etmemiz gerekmektedir. Burada Tanrı’nın ezeli ve ebedî oluşuyla kuantum kuramının zaman/an kavramı arasında bir ilişki kurulabilirdi. Bu, konunun işlenişinde önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Kitapla ilgili sözü edilmesi gereken bir diğer nokta da Brian Davies’in en çok alıntı yaptığı filozofların Thomas Aquinas ve Richard Swinburne olmasıdır. Çoğu başlıklarda bu iki yazarın düşüncelerine geniş yer ayrılmıştır.

Bunlara ilave olarak kitabı Türkçe’ye kazandıran çevirmenin üslubunun da okuru yoran türden olmadığını belirtebiliriz. Ancak, kitap başka bir sorun barındırmaktadır. Çünkü adeta son okuması yapılmadan baskıya verilmiş izlenimi doğuracak kadar tashih hataları içermektedir. Kimi sayfalarda, harf hatalarından ötürü filozofların isimlerinde dahi bir bütünlük ve tutarlılık bulunmamaktadır. Bunu çevirmen ya da yayıncının bir özensizliği olarak görebilir, kitabın bundan sonraki baskılarında bu nakısanın giderilmesi gerektiğini söyleyebiliriz.

